

บทที่ 2

บริบทปัญหา “การเมืองเรื่องสิ่งแวดล้อม”: รัฐ ตลาด เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ

2.1. สัมปทานป่าเมื่อตั้งกรมป่าไม้

ย้อนไปเมื่อปี พ.ศ. 2439 ที่รัฐเริ่มตั้งกรมป่าไม้ และออกกฎหมายควบคุมพื้นที่ป่าทั้งหมดก่อนและสร้างนิยามป่าไม้ภายใต้กฎหมายขึ้นใหม่โดยมีนัยความหมายว่า ป่าคือที่ดินที่ยังไม่มีผู้ใดได้มาตามประมวลกฎหมายที่ดิน และก่อให้เกิดการสัมปทานไม้ขนานใหญ่รอบแรกทั่วประเทศโดยเฉพาะทางภาคเหนือที่มีไม้สักมาก ต่อมาประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2504 ก็ยังมีการสัมปทานไม้อย่างต่อเนื่อง รัฐเริ่มเปลี่ยนกลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจโดยปรับเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการส่งเสริมพืชส่งออก ในช่วงเวลาดังกล่าวก็มีสัมปทานในรอบที่สองในพื้นที่ป่าที่เคยถูกสัมปทานไปแล้ว พร้อมทั้งมีโครงการใหม่ๆ เพิ่มเติมได้แก่ โครงการสัมปทานไม้กระยาเลย โครงการสัมปทานป่าชายเลน โครงการป่าเพื่อการรถไฟ และโครงการป่าเพื่อการอุตสาหกรรม เช่น ไม้ไผ่ ไม้สน ในอุตสาหกรรมกระดาษเพิ่มเติมนอกจากไม้สัก (แหล่งที่มา <http://www.pingwatershed.org/ping/manage.html>) การสัมปทานป่าทั้งสองครั้งนั้นเกิดผลทำให้พื้นที่ป่าที่ถูกสัมปทานบางแห่งกลายเป็นป่าเสื่อมโทรม พื้นที่ป่าที่สมบูรณ์ลดลงไปมาก ทำให้สัตว์ป่าไม่มีที่อยู่อาศัย ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าประสบปัญหาภาวะความแห้งแล้งขาดแคลนทรัพยากรและความขัดแย้งจากการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ ไม้จากการสัมปทานถูกนำไปแปรรูปแล้วส่งขายทั้งภายในประเทศและต่างประเทศซึ่งเป็นการตอบสนองความต้องการใช้ทรัพยากรของกลุ่มคนที่มีอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจและระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม

อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ อุดมไปด้วยทรัพยากรป่าไม้สักและป่าไม้เบญจพรรณจำนวนมาก โดยเฉพาะท้องที่ตำบลเมืองคอง ตำบลปิงโค้ง ตำบลเมืองนะที่มีไม้สักเป็นจำนวนมาก พื้นที่แถบนี้จึงได้กลายเป็นพื้นที่ที่มีการสัมปทานไม้สักและไม้กระยาเลยมากที่สุดจากการที่กรมป่าไม้ให้สัมปทานทำไม้สักแก่ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2515 และให้สัมปทานไม้กระยาเลยแก่บริษัท ป่าไม้จังหวัด เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2516

การที่รัฐอนุญาตให้เอกชนหาประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ภายในระยะเวลาและตามเงื่อนไขที่รัฐกำหนด เช่น การให้สัมปทานไม้ในท้องที่ต่างๆ รวมถึงการออกกฎหมายควบคุมพื้นที่ป่า

รัฐได้สิทธิความเป็นเจ้าของในทรัพยากรโดยได้ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจในรูปของภาษีสัมปทานและอำนาจผูกขาดในการจัดสรรทรัพยากรป่า ดิน น้ำ การสร้างกลุ่มความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนค้าไม้ ข้าราชการของรัฐและผู้นำท้องถิ่น นำมาสู่การตั้งสมฐานอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองเฉพาะกลุ่ม ในระยะเวลาต่อมา รวมถึงอำนาจในการนิยามความหมายของป่าและการจัดการทรัพยากรที่อยู่ในเขตป่า ทั้งหมดซึ่งกำหนดให้คนในสังคมต้องยอมปฏิบัติตามและไร้อำนาจในการตรวจสอบการบริหารจัดการ ของกรมป่าไม้ทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นโครงสร้าง ระบบการทำงาน งบประมาณ นโยบาย รวมถึงเจ้าหน้าที่ ป่าไม้ เหล่านี้เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับนายทุนที่เอื้อต่อกันในเรื่อง ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่มาจากการใช้อำนาจในการจัดการทรัพยากรอันส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นที่ เคยมีระบบการจัดการภายในชุมชนต้องสูญเสียอำนาจในการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนท้องถิ่นไป และถูกอพยพออกจากพื้นที่ รวมถึงการที่สังคมมองว่าชาวบ้านที่อยู่ในเขตป่าเป็นตัวการสำคัญในการ ทำลายป่า สัตว์ป่าและต้นน้ำลำธารอีกด้วย

2.2. ประกาศพื้นที่อนุรักษ์ป่าเชียงดาว

ขณะที่กรมป่าไม้เปิดให้สัมปทานป่าไม้จำนวนมากและส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชเชิงเดี่ยว อันเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ร่อยหรอลงไป แต่กรมป่าไม้ได้อ้างเหตุที่ชาวบ้านซึ่งอยู่ใน เขตป่าเป็นคนบุกรุกและทำลายป่าต้นน้ำเป็นเหตุสำคัญ โดยการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ในพื้นที่อำเภอ เชียงดาวมีการระบุว่ามียุทธศาสตร์พื้นที่อาศัยอยู่และถางป่าเพื่อปลูกฝิ่นจำนวนมาก ทำให้เป็นอันตรายต่อ ป่าไม้ สัตว์ป่าและสภาพป่า ตลอดจนสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก จึงเป็นเหตุให้ในปี พ.ศ. 2516 กรมป่าไม้ ประกาศป่าเชียงดาวให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ตามกฎกระทรวง ฉบับที่ 537 (พ.ศ. 2516) และมีการตั้ง หน่วยจัดการต้นน้ำแม่สลหลวงตามมาในปี พ.ศ. 2518 เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่า ไม้บนพื้นที่ต้นน้ำลำธารจากการปลูกฝิ่นและทำไร่เลื่อนลอยของกลุ่มชาติพันธุ์บริเวณรอยต่อของ จังหวัดเชียงใหม่กับแม่ฮ่องสอน ท้องที่อำเภอแม่แตง อำเภอเชียงดาวและอำเภอปาย โดยส่งเสริมการ ปลูกพืชเศรษฐกิจที่สูงทดแทนการปลูกพืชเสพติด การจัดระเบียบชุมชนใหม่ (บ้านลีซุห้วยน้ำดัง) การ พัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการศึกษาบนพื้นที่สูง การสาธารณสุขมูลฐาน การลดการแพร่ระบาดของ ยาเสพติดและการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมโดยการปลูกสร้างสวนป่า เพื่อฟื้นฟูระบบ นิเวศบนพื้นที่ต้นน้ำลำธารในบริเวณที่เคยถูกแผ้วถางทำลายจนหมดสภาพ ให้กลับคืนเป็นป่าต้นน้ำที่ มีระบบนิเวศใกล้เคียงกับสภาพธรรมชาติที่เคยเป็น

(แหล่งที่มา <http://www.forest.go.th/watershed/Thai/Organization/19units/units2-6.html>)

จากนั้นในปี พ.ศ. 2521 ในพื้นที่อำเภอเชียงดาว มีการประกาศพื้นที่อนุรักษ์เพิ่มเติมคือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว ซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุมพื้นที่ป่าบางส่วนในท้องที่ตำบลเชียงดาว ตำบลแม่ณะ ตำบลเมืองคอง ตำบลเมืองงาย อำเภอเชียงดาว และบางส่วนของท้องที่ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ รวมเนื้อที่ประมาณ 521 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 325,625 ไร่ มีอาณาเขตโดยรอบดังนี้

ทิศเหนือ	จรดถนนร.พ.ช. สายแม่จา-เวียงแหง
ทิศใต้	จรดลำห้วยแม่ณะและลำห้วยแม่กอกน้อย
ทิศตะวันออก	จรดป่าโครงการแม่ณะ (ชม. 7) และที่ทำกินของราษฎรหมู่บ้านแม่จา บ้านหนองบัว บ้านปากกอง เขิงเขาดอยนาง เขิงเขาดอยหลวงเชียงดาว บ้านยางทุ่งโป่ง หมู่บ้านถ้ำ และสบห้วยแม่ณะ
ทิศตะวันตก	จรดลำห้วยแม่เตะ สบห้วยแม่เตะ-ลำน้ำแม่แดง เลียบตามลำน้ำแม่แดงฝั่งซ้าย (หันหน้าตามน้ำ) จรดที่ทำกินราษฎรหมู่บ้านสันป่าสัก บ้านเหล่า-เมืองคอง บ้านหลวงเมืองคอง บ้านยางห้วยบ้าน บ้านวังมะริว บ้านยางแม่เมิน บ้านยางหนองบัว และสบห้วยแม่กอกน้อย-ลำน้ำแม่แดง

หลังจากนั้น ในปี พ.ศ. 2531 เกิดเหตุอุทกภัยดินถล่มที่ตำบลกระทุง อำเภอพิปูน และบ้านคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ภาพเหตุการณ์ที่เต็มไปด้วยน้ำป่าที่พัดพาเอาดินโคลน และก้อนหินขนาดใหญ่ไหลลงมาปะทะหมู่บ้านที่โอบล้อมไปด้วยหุบเขานั้น ไม่ใช่เพียงผู้คนสูญหายล้มตายแต่บ้านเรือน ที่ทำกิน ถนนหนทางและสาธารณูปโภคต่างๆ ยังพังพินาศ หลายน้ำใจหลังไหลสู่พื้นที่ตรงนั้นพร้อมกับกระแสการตื่นตัวเรื่องทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมก็เพิ่มพูน ทั้งหมดนี้เป็นการตอกย้ำให้รัฐหันมาสนใจกับสถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นไปอีก นำมาสู่การที่รัฐบาลประกาศยกเลิกการสัมปทานป่าบกทั่วประเทศในปีถัดมา และมีนโยบายเร่งประกาศพื้นที่อนุรักษ์ทั่วประเทศ

2.3. ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า

นโยบายป่าไม้แห่งชาติในปี พ.ศ. 2528 นอกจากได้ทำให้เกิดการประกาศเขตป่าอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตลุ่มน้ำชั้น 1A ที่ส่งผลให้ชาวบ้านที่ถูกประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน และป่าชุมชนได้รับความเดือดร้อน ถูกข่มขู่ คุกคามและจับกุมตั้งกรณีชาวบ้านในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือและชาวบ้านในภาคอีสานส่วนหนึ่งแล้ว นโยบายอนุรักษ์ป่ายังนำมาสู่โครงการจัดสรรที่ทำกินให้แก่ราษฎรผู้ยากไร้ (คจก.) ที่รัฐใช้ความรุนแรงด้วยกำลังทหารเข้าจัดการ

อพยพชาวบ้านในเขตป่าอนุรักษ์ รวมทั้งจัดการจัดสรรที่ดินในเขตพื้นที่รองรับ โดยได้เริ่มดำเนินการ อพยพชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงรัฐบาล รสช. ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 ความเดือดร้อนที่ ชาวบ้านเหล่านี้ได้รับก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวคัดค้าน จนในที่สุดรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน ได้ ประกาศยกเลิกโครงการ คจก. และขบวนการชาวบ้านได้พัฒนาเป็นสมัชชาชาวบ้านชาวไร่ภาคอีสาน

ด้านนโยบายอนุรักษ์ในส่วนของป่าเศรษฐกิจ ยังได้นำมาสู่การเพิ่มพื้นที่ป่าโดยการส่งเสริม ให้เอกชนปลูกป่า และการสร้างสวนป่าโดยหน่วยงานของรัฐที่สำคัญคือ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) ซึ่งไม้โตเร็วที่สำคัญที่ใช้ในการปลูกป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าก็คือยูคาลิปตัส โดยในช่วงปี พ.ศ. 2528 กรมป่าไม้ได้เริ่มปลูกยูคาลิปตัส อย่างจริงจังภายใต้กรอบนโยบายป่าไม้แห่งชาติ 2528 ซึ่งกำหนดให้ เพิ่มพื้นที่ป่าให้ได้อย่างน้อย 40 ป่าเศรษฐกิจร้อยละ 25 และป่าอนุรักษ์ร้อยละ 15 โดยจัดทำเป็นโครงการ ปลูกป่าทดแทน โครงการป่าเศรษฐกิจที่ให้เอกชน และอ.อ.ป. เช่าพื้นที่ป่าสงวนฯ เพื่อปลูกยูคาลิปตัส ในที่ส่วนบุคคล และแผนการพัฒนาอุตสาหกรรมชิ้นไม้สับ และอุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ ตลอดจนการ ผลักดันให้ออกพ.ร.บ.สวนป่า ปี พ.ศ. 2528-2533 เป็นช่วงที่โครงการปลูกยูคาลิปตัส ได้รับการคัดค้าน อย่างหนักจากองค์กรชาวบ้าน นักพัฒนา และนักวิชาการ ด้วยเหตุที่ว่าเป็นพืชที่เป็นอันตรายต่อระบบ นิเวศน์ไทย แย่งที่ดินทำกินและป่าชุมชนของชาวบ้าน การปลูกยูคาลิปตัส กลายเป็นสาเหตุของการ ทำลายป่าสมบูรณ์ ดังผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ 5 กรณีในสมัชชาคนจนที่พบว่า การปลูกยูคาลิปตัส โดย อ.อ.ป. และกรมป่าไม้ได้มีการไถทำลายป่าธรรมชาติที่ชาวบ้านเคยพึ่งพาใช้ประโยชน์ยังชีพ มีการรุกที่ทำกินที่สาธารณะประโยชน์ ทำลายแหล่งน้ำธรรมชาติ ฯลฯ ตลอดจนทำให้ระบบนิเวศน์เสีย ไป ชาวบ้านไม่สามารถทำการเกษตรได้ ยูคาลิปตัสที่อ.อ.ป. ปลูกในที่ทำกินของชาวบ้าน และเคย สัญญากับชาวบ้านว่าชาวบ้านจะสามารถทำกินในแปลงยูคาลิปตัสได้ ก็ไม่สามารถทำกินได้ เมื่อ ยูคาลิปตัสโตขึ้นใน 2-3 ปี จึงเกิดเครือข่ายชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการปลูกยูคาลิปตัส ขึ้นมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 เพื่อให้มีการรื้อถอนยูคาลิปตัสออกไป และให้มีการฟื้นฟูสภาพป่าคืนมาด้วยการ เสนอทางเลือกในการจัดการทรัพยากรป่าที่ยั่งยืน โดยองค์กรชาวบ้าน

ในยุคของชาติชาย ชุณหะวัณ ที่เป็นยุครุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ และราคาที่ดินพุ่งขึ้นสูงได้ ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในสิทธิการใช้ทรัพยากรอย่างชัดเจน เฉพาะในปี พ.ศ. 2533 มีการประท้วง 58 ครั้ง โดยมีถึง 24 ครั้ง ที่เป็นปัญหาเรื่องที่ทำกินในเขตป่า ที่ดินสาธารณะประโยชน์ ที่ดินทหาร ฯลฯ ความขัดแย้งในกรณีน้ำก็เช่นเดียวกัน กรณีสำคัญได้แก่ กรณีเขื่อนแก่งกรุง เขื่อนปากมูล เขื่อนแก่งเสือ เด่น เขื่อนหวนรอก ปัญหาอุตสาหกรรมเกลือแถบลำน้ำเสียว และความขัดแย้งน้ำกุ่ม-นาข้าว เป็นต้น

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของนโยบายของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อในวงกว้างกับประชาชน ประชาชนก็มีได้เพิกเฉย มีการรวมตัวกันเพื่อต่อรอง ประท้วงและต่อต้านนโยบายของรัฐ เช่น การกำเนิดของสหภาพแรงงาน สหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจ และการเดินขบวนประท้วงจากทุกกลุ่มเกษตรกรที่ผลิตพืชไร่พืชสวน เช่น ชาวสวนยางและชาวสวนภาคใต้ ชาวสวนปาล์ม ชาวสวนมะพร้าว ชาวสวนพริกไทย ชาวไร่ข้าวโพด ชาวไร่ถั่วเหลือง ชาวนา ฯลฯ ซึ่งต่อมาก่อเกิดเป็นกลุ่ม สกย. (สมัชชาเกษตรกรรายย่อย) นอกจากนี้ยังมีกลุ่มที่รวมตัวตามอาชีพเคลื่อนไหวประท้วงเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก

ขบวนการนักศึกษาที่เช่นเดียวกัน ได้ฟื้นฟูเป็นองค์กรนักศึกษาคือ สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) เคลื่อนไหวในประเด็นประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน เป็นหลัก นอกจากนี้ยังมี คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 16 สถาบัน (คอทส.) ที่เคลื่อนไหวในประเด็นเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และการเกิดขึ้นขององค์กรสิทธิมนุษยชนจำนวนหนึ่ง รวมทั้งการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิมนุษยชนในพม่า ฯลฯ

ในภาครัฐก็เช่นเดียวกัน ปรากฏเป็น “มีอบเชลียร์” ขึ้นมากมาย ซึ่งมักเกิดขึ้นเมื่อมีมือประท้วงขับไล่หรือต่อต้าน หรือเมื่อเกิดปัญหาการเมือง

ประเด็นใหม่ๆ ที่น่าสนใจในการประท้วงต่อต้าน คือประเด็นทางวัฒนธรรม เช่น ประเด็นของชาวมุสลิมที่ต่อต้านการทำบัตรประชาชนที่ต้องการให้เปิดฝาคลุมหน้า การประท้วงผู้ว่าราชการจังหวัดที่ร่วมหารายได้สร้างที่ละหมาดแห่งใหม่ในมัสยิด อันเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องเงินนอกศาสนา เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปในยุคนายกรัฐมนตรีนายทักษิณ ชินวัตร เป็นต้นมา เฉพาะในยุคนี้ที่ปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เรียกว่า อุตสาหกรรมส่งออกนำความเจริญเติบโตได้นำไปสู่ปฏิบัติการจำนวนมาก มีการเดินขบวนบนท้องถนนเป็นสัดส่วนที่สูงมาก ในปี พ.ศ. 2533 มีถึง 170 ครั้ง และมีแนวโน้มว่าเป็นประเด็นที่มีรากเหง้ามาจากความขัดแย้งในเรื่องการใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และเกิดขึ้นในพื้นที่ชายขอบของสังคมคือคนที่อาศัยในเขตป่า คนลุ่มน้ำ คนพื้นเมืองหรือกลุ่มชาติพันธุ์ ฯลฯ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีฐานชีวิตใกล้ชิดกับทรัพยากรธรรมชาติมาก

จากวิกฤติความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ทำให้เกิดเครือข่ายชาวบ้านต่างๆ ความพยายามของขบวนการชาวบ้านในการที่จะขยายเครือข่ายให้กว้างขวางมากขึ้น เพื่อสร้างพลังในการเคลื่อนไหวต่อสู้ได้เกิดขึ้นตลอดมา ดังจะเห็นได้จากการเกิดขึ้นของ “สมัชชาเกษตรกรรายย่อย (สกย.)” ซึ่งในช่วงตั้งแต่การก่อตั้งจนถึงราวปี พ.ศ. 2538 สกย. เป็นเครือข่ายที่มีวัตถุประสงค์ครอบคลุมทั่วประเทศ ทั้งชุมชนท้องถิ่นในภาคอีสานและภาคอื่นๆ ที่ร่วมกับคนชั้นกลางคือ นักพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ แต่

ในช่วงหลังเครือข่ายได้จำกัดเฉพาะภาคอีสาน และเคลื่อนไหวในประเด็นที่ให้ความสำคัญเฉพาะเฉพาะลงมาในเรื่องการต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ของเกษตรกรรายย่อย จากโครงการปรับปรุงโครงสร้างระบบการผลิตการเกษตร (คปร.) จึงได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น “สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สทย.อ.)”

ความพยายามที่จะสร้างเครือข่ายที่ครอบคลุมยังคงอยู่ตลอดมา โดยในช่วงปี พ.ศ. 2538 มีการประสานงานเพื่อจัดเวทีให้มีการแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่ายระดับภาคต่างๆ ที่กำลังเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อสร้างเครือข่ายที่ครอบคลุมทุกภูมิภาค ได้แก่ สมัชชาเขื่อนแห่งชาติ เครือข่ายผู้ป่วยจากการทำงานฯ เครือข่ายสลัม เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ เครือข่ายชุมชนท้องถิ่นคัดค้านโรงไฟฟ้าพลังขยะ-ลิกไนท์ อำเภอหางดง ที่เรียกตัวเองว่า “คณะกรรมการประสานงานประชาชนเพื่อท้องถิ่น (ค.ป.ถ.)” กรณีคัดค้านศูนย์ราชการโพธิ์เขียว จังหวัดสุพรรณบุรี รวมทั้งสทย.อ.ก็ได้เข้าร่วมในการประชุมปรึกษาหารือด้วย จนกระทั่งมีการรวมเครือข่ายเป็นสมัชชาคนจนอย่างเป็นทางการในเดือนธันวาคม 2538 (www.thaitopic.com/mag/poor/poorprapas.htm)

จากสถานการณ์ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐ เอกชน และประชาชนที่ผ่านมา ได้ทำให้เห็นถึงความคิดของรัฐเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นความเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญ โดยร่วมมือกับภาคเอกชนขนาดใหญ่ โดยไม่ได้คำนึงถึงชีวิตคนและสภาพแวดล้อม เห็นได้ชัดเจนจากโครงการพัฒนาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเขื่อน นิคมอุตสาหกรรม โรงไฟฟ้า หรือสิ่งก่อสร้างอื่นใด ฯลฯ ที่สร้างทับพื้นที่ซึ่งมีชุมชนอาศัยมาก่อนหรือเป็นพื้นที่ที่ชุมชนอาศัยทรัพยากรในพื้นที่นั้นดำรงชีพ ทั้งยังอ้างว่าเพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ในประเทศซึ่งในความเป็นจริงกลับเป็นไปเพื่อคนส่วนหนึ่งและละเลยคนส่วนใหญ่ที่แท้จริงนั่นคือประชาชนที่มีอาชีพเกษตรกรรมซึ่งพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตไป

เมื่อการพัฒนาในรูปแบบดังกล่าวได้ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอลงไป เกิดมลภาวะทางสิ่งแวดล้อมทั้งอากาศ ดิน น้ำ และปัญหาภาวะอากาศแปรปรวนตามมา รัฐกลับโยนความผิดไปที่ประชาชนที่อยู่ติดกับฐานทรัพยากรมากที่สุด เช่น คนที่อยู่ในเขตป่าและต้นน้ำลำธารว่าเป็นผู้ที่ไม่ดูแลรักษาทรัพยากรและเป็นตัวการทำลายป่า ดังนั้นเมื่อรัฐต้องการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่ครั้งหนึ่งรัฐเองเคยเป็นตัวตั้งตัวตีในการใช้ประโยชน์เมื่อสมัยที่ยังมีการสัมปทานป่า จึงได้เกิดนโยบายการอพยพคนออกจากป่าในรูปแบบต่างๆ ทั้งการอพยพโดยใช้กำลังเข้าบังคับ การอพยพโดยการประนีประนอม การอพยพโดยใช้นโยบายการท่องเที่ยวมาหลอกล่อชาวบ้านโดยให้ชาวบ้านไปตั้งหมู่บ้านในพื้นที่แห่งใหม่ที่รองรับไว้ให้ซึ่งไม่ได้อยู่ในเขตป่าที่อุดมสมบูรณ์ดั้งเดิมและเปิดเป็นหมู่บ้านรองรับการท่องเที่ยว การ

น้ำมีไฟใช้ หลอกเขาไป ไปเสร็จไม่มีอะไรกิน ที่บ้านเก่าก็กลับมาอยู่ รู้แบบนี้ เพราะว่าคนไปดูงานเยอะ มาบอกให้ คนได้ไปก็มีพะดีแก้ว คคน. ไปดู ”

พะดีบุญศรี บ้านแม่คองซ้าย

ด้านสถานการณ์ปัญหาของชาวบ้านในภาคเหนือที่เกิดขึ้นช่วงปี พ.ศ. 2537 เป็นความต่อเนื่องจากโครงการจัดที่ดินทำกินในเขตป่าสงวนเสื่อมโทรมให้แก่เกษตรกรผู้ยากไร้ในภาคอีสานซึ่งเป็นต้นแบบของการอพยพคนออกจากป่า ในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2537 มีการอพยพชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตอุทยานดอยหลวงลงมาไว้ที่บ้านผาซ้อ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง เหตุการณ์นี้ได้สร้างความไม่มั่นคงให้กับชุมชนที่อยู่ในเขตป่าค่อนข้างมาก ในระดับพื้นที่มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าไปจับกุม ช่มชู้ชาวบ้านในกรณีที่ทำไร่หมุนเวียนหรือการเอาไม้มาสร้างบ้าน จนกระทั่งที่รุนแรงที่สุดคือการบีบบังคับให้ชาวบ้านอพยพไปอยู่ในที่รองรับที่จัดไว้ให้ (สัมภาษณ์ ประยงค์ ดอกคำไย 8 สิงหาคม 2548)

การบีบบังคับให้ชาวบ้านที่อยู่ในเขตป่าอพยพไปอยู่ในที่รองรับที่จัดไว้ให้ตัวเองคือจุดเริ่มต้นที่ทำให้พี่น้องบ้านแม่คองซ้ายตัดสินใจร่วมต่อสู้กับชาวบ้านที่ถูกประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่ทำกินที่อยู่อาศัยและที่ป่าชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ในนามเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือหรือคคน.

บ้านแม่คองซ้ายกลายเป็นชุมชนที่อยู่ในเขตอนุรักษ์ไปโดยปริยายต่างๆ ที่ชาวบ้านอยู่มาก่อน การประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาวในปี พ.ศ. 2521 ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 หน่วยจัดการต้นน้ำแม่สลาหลวงได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาทำงานกับพี่น้องบ้านแม่คองซ้ายในลักษณะการนำชาวบ้านไปฝึกอบรมและส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกกาแฟและมะม่วง แต่ไม่ได้หาคาดรองรับผลผลิตให้กับชาวบ้าน จากนั้นมาในปี พ.ศ. 2536 เจ้าหน้าที่หน่วยจัดการต้นน้ำ พร้อมด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วย เข้ามาในหมู่บ้าน จัดประชุมชี้แจง บอกชาวบ้านว่าชาวเขาทำลายป่า ชาวบ้านแม่คองซ้ายไม่ควรจะอยู่กับป่านี้แล้ว และจะให้พี่น้องบ้านแม่คองซ้ายทุกครัวเรือนย้ายไปอยู่ในที่ทำกินแห่งใหม่ที่จัดไว้ให้ในเขตใกล้เคียงบ้านคนเมืองที่ตำบลเมืองคองและจะให้ชาวบ้านไปดูพื้นที่ด้วย ชาวบ้านรู้ว่าพื้นที่นั้นอยู่ในเขตอนุรักษ์เหมือนกันคือเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ด้านกำนันบอกชาวบ้านว่าหากอพยพลงไปก็จะมีปัญหาเรื่องเขตอุทยานอีก เหตุนี้ชาวบ้านจึงไม่ยอมย้าย หลายๆ คนคิดกันว่าถึงจะไล่ ชาวบ้านก็จะตายที่นี่ จะไม่ไปอยู่ที่ไหน เพราะเห็นตัวอย่างคนลี้ซู่ที่ถูกย้ายไปอยู่เมืองคองแล้วต้องทำงานรับจ้างเพราะไม่มีที่ดินทำการเกษตร มีชีวิตที่ยากลำบาก

บุญศรี โห่ยก่า แก้วและลิละอะ จึงลงไปหาจายและพี่น้องบ้านแม่ป่าเส้า ค้นหาทางออก พบว่ามีญาติที่เมืองคองซึ่งไปแต่งงานกับปกากะญอบ้านแม่มะลอและมีการต่อต้านเรื่องการไล่คนออกจาก

ป่าเหมือนกัน พี่น้องบ้านแม่คองซ่ายและแม่ป่าเส้าจึงได้ติดต่อไป จากนั้นอีกหนึ่งวันก็มีนักพัฒนา เอกชน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ และอาสาสมัครมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม อัน ได้แก่ ประยงค์ สืบสกุล สุรพล และป๊วย ขึ้นมาหาชาวบ้านแม่คองซ่ายและบ้านแม่ป่าเส้าและไปจัดประชุมแก้ไขปัญหานี้ร่วมกับ เจ้าหน้าที่หน่วยต้นน้ำ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องซึ่งได้นัดหมายไว้แล้ว การประชุมมีขึ้นที่บ้านใหม่ ตำบลเมืองคอง จากการเจรจาต่อรองครั้งนั้นจึงมีมติให้ระงับการอพยพพี่น้องบ้านแม่คองซ่ายออกจากป่า และชาวบ้านต้องพิสูจน์ตนเอง

2.5. ออกไปเคลื่อนไหวกับเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ

ระดับนโยบาย หลังจากมีการเจรจาต่อรองเพื่อให้ชุมชนไม่ถูกอพยพหรือถูกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมแล้ว พี่เลี้ยงและแกนนำชาวบ้านได้ประสานงานชุมชนที่มีสถานการณ์ใกล้เคียงกันแบบบ้านแม่คองซ่ายประมาณ 107 หมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2537 จัดตั้งเป็นเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ (สัมภาษณ์ ประยงค์ ดอกคำไฮ 8 สิงหาคม 2548)

1. เคลื่อนไหวและสะท้อนปัญหาของชุมชนให้กับภายนอกได้รับรู้

2. เสนอภาพการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนของชุมชนในเขตป่า

3. ผลักดันทางนโยบายเพื่อให้เกิดการยอมรับเรื่องคนอยู่กับป่าได้ โดยรูปธรรมคือผลักดันให้เกิดพระราชบัญญัติป่าชุมชน กับการเจรจาให้มีการกันที่ดินทำกินออกจากเขตป่าและรองรับสิทธิให้กับชาวบ้าน ซึ่งตอนนั้นขบวนการคน.สุคำขวัญว่า “เร่งออกพรบ.ป่าชุมชน หยุดไล่คนออกจากป่า”

หลังจากนั้นมีการเจรจากันประมาณปี พ.ศ. 2540 บ้านแม่คองซ่ายเข้าร่วมเป็นสมาชิกหมู่บ้านหนึ่งของคน. และในโครงสร้างคน.ระดับลุ่มน้ำบ้านแม่คองซ่ายเป็นหมู่บ้านสมาชิกหนึ่งในลุ่มน้ำปิง ร่วมกับบ้านแม่ป่าเส้า บ้านออนโน-ป่าตึง อำเภอเชียงดาว บ้านล่อม บ้านแม่ป่าคี บ้านปางเบาะ บ้านแม่สุน และบ้านแม่สาขนาเลา อำเภอพร้าว และบ้านปางอึกา อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องด้วยสถานการณ์ปัญหาคล้ายกันที่กรมป่าไม้ประกาศเขตป่าทับที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัยและที่ป่าชุมชนของชุมชนในเขตต้นน้ำสาขาของแม่น้ำปิง โดยมีมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือทำงานเป็นที่เลี้ยงให้กับชาวบ้านซึ่งมีงบประมาณสนับสนุนจาก Novib

คน.เองเข้าร่วมกับสมาชิกคนจนในการชุมนุม 99 วันที่ทำเนียบรัฐบาล มีการเจรจาและข้อตกลงกันหลักๆ คือให้มีการตั้งคณะกรรมการร่วมลงมารังวัดพื้นที่ทำกินที่มีอยู่ และพิสูจน์สิทธิและสุดท้ายให้มีการรองรับสิทธิในที่ดินทำกินนั้น โดยให้สิทธิที่ยั่งยืนและตกทอดทางมรดกได้แต่ไม่สามารถซื้อขายได้ นี่คือนโยบายที่มีในปี พ.ศ. 2540 จากนั้นมีการต่อสู้กันหลายครั้งเพื่อที่จะเคลื่อนไหวให้ข้อตกลงนั้นเป็นจริง ต่อมาคณะรัฐมนตรีก็ได้มีมติเห็นชอบการเจรจานี้เมื่อวันที่ 17 และ 29 เมษายน

2540 แต่เมื่อไปดำเนินการในพื้นที่แล้วมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล ทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ล่วงเวลาเพราะไม่ต้องการให้กระบวนการนี้บรรลุผล กล่าวคือถ้าขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านสำเร็จจะหมายถึงการยอมรับเรื่องคนอยู่กับป่าโดยสิ้นเชิง หลังจากล่วงเวลาแล้วก็มีการผลักดันให้ยกเลิกมติคณะรัฐมนตรีนี้ ในรัฐบาลชุดต่อมาในวันที่ 30 มิถุนายน 2541 ทว่าชาวบ้านก็ยังยึดถือแนวทางเดิมนั่นคือยึดถือขอบเขตที่ดินทำกินที่ได้มีการสำรวจรังวัดร่วมกัน ยึดถือกฎระเบียบแบบแผนที่ได้มีการตกลงกันไว้ นั่นคือต้องไม่มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มและต้องมีการพัฒนาระบบเกษตรขึ้นมาให้มีความสอดคล้องยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

หลังจากนั้นได้มีการเคลื่อนไหวอีกหลายครั้งเพื่อให้เอาแนวทางแก้ไขปัญหาเดิมออกมาดำเนินการซึ่งปัจจุบันในพื้นที่บ้านแม่คองซ้ายก็มีมติคณะรัฐมนตรีรองรับอยู่ตั้งแต่วันที่ 11 พฤษภาคม 2542 ซึ่งระบุว่าให้คุ้มครองสิทธิชุมชนนี้ชั่วคราวจนกว่าการพิสูจน์สิทธิจะแล้วเสร็จซึ่งตอนนี้ก็ยังพิสูจน์ไม่เรียบร้อย

หลังจากนั้นมีการตกลงกันวันที่ 3 เมษายน 2545 ซึ่งเป็นมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 9 เมษายน 2545 ให้ดำเนินการในขั้นตอนการรองรับสิทธิต่อไปจากมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 17 และ 29 เมษายน 2540 อย่างไรก็ตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 9 เมษายน 2545 เป็นมติล่าสุดจากการต่อสู้ของบ้านแม่คองซ้ายร่วมกับคน. แม้ว่าจะยังไม่มีควมคืบหน้าหลังจากนั้น แต่มตินี้ก็ยังเป็นหลักประกันให้กับชาวบ้านได้ กล่าวคือแม้จะยังไม่มีควมคืบหน้าในทางปฏิบัติแต่ยังไม่ถูกยกเลิก จึงใช้เป็นเครื่องมือในการต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐในระดับพื้นที่ได้จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

2.6. พิสูจน์ตนเองในพื้นที่

ระดับพื้นที่ การที่ต้องพิสูจน์ตนเองว่าสามารถอยู่กับป่าได้จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้บ้านแม่คองซ้ายต้องมีแผนการจัดการทรัพยากรที่เป็นระบบมากขึ้น นักพัฒนาเอกชนกลุ่มหนึ่งของมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือซึ่งเป็นพี่เลี้ยงของคน. ได้เข้ามาหนุนเสริมชาวบ้านเรื่องการพัฒนาเครื่องมือการอธิบายเรื่องการจัดการทรัพยากรของชุมชน ได้แก่ ขอบเขตที่ดินทำกินและจำนวนพื้นที่ที่ชัดเจน การใช้ประโยชน์จากป่า การดูแลรักษาป่า แผนที่ โมเดล ฯลฯ ซึ่งเรื่องเหล่านี้ชาวบ้านมีการปฏิบัติอยู่แล้วเพียงแต่ไม่ได้ถูกจัดการอย่างเป็นระบบให้สามารถสื่อความหมายกับคนภายนอกได้อย่างเข้าใจเท่านั้น

พี่เลี้ยงได้เข้ามาหนุนเสริมให้กับชาวบ้านในสามเรื่องดังนี้

1. การทบทวนค้นหาตนเองว่ามีความเป็นอยู่ที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติอย่างไรตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน
2. การระดมความคิดเรื่องการจัดการ ดูแลและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในปัจจุบัน

การจัดกระบวนการในข้อ 1. และ 2. มีการแบ่งกลุ่มระดมความคิดเห็นออกเป็น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มเยาวชนและผู้สูงอายุ และกลุ่มกรรมการหมู่บ้านซึ่งเป็นผู้ชายทั้งหมด ผลจากการระดมความคิดเห็นในข้อ 1. เรื่องความเป็นอยู่ที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน ทำให้เห็นความแตกต่างในด้านความรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรของชุมชนในแบบดั้งเดิมว่ากลุ่มแม่บ้านมีความรู้เกี่ยวกับป่าตามความเชื่อ ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่า การใช้ไม้เป็นฟืน ไม้ในงานแต่งงาน งานพิธีกรรม และไม้สำหรับหลามข้าวหลาม การหาอาหารและสมุนไพร ในขณะที่กลุ่มพ่อบ้านมีความรู้เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องการเลือกพื้นที่ไร่ ความเชื่อเรื่องการตัดไม้มาสร้างบ้าน ความเชื่อเรื่องสัตว์ป่า ความรู้เรื่องพิธีกรรม และการใช้ประโยชน์จากไม้ ส่วนความคิดเห็นในข้อ 2. เรื่องการจัดการ ดูแลและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในปัจจุบัน ชาวบ้านแต่ละกลุ่มให้ความเห็นคล้ายกัน

ผลการระดมความคิดเห็นจากทั้งข้อ 1. และ 2. ไม่ได้ถูกนำมาวิเคราะห์ให้เห็นถึงความแตกต่างทางเพศภาวะที่ส่งผลต่อการแบ่งงานกันทำ การเข้าถึงและควบคุมเหนือทรัพยากร และความสัมพันธ์ทางเพศภาวะ ทั้งนี้พี่เลี้ยงได้นำผลดังกล่าวมาพัฒนาเป็นเครื่องมือในการอธิบายกับคนภายนอกในลักษณะที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในแบบที่คล้ายคลึงกัน

3. การสนับสนุนงานวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชน ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม บ้านแม่กองซ้ายเป็นหนึ่งในพื้นที่หกแห่งที่ทำงานวิจัยขึ้นนี้ กระบวนการที่พี่เลี้ยงไปทำคือการเน้นให้ชุมชนสำรวจร่วมกับนักวิจัยโดยผ่านเรื่องพันธุ์สัตว์ต่างๆ ในพื้นที่ทั้งสัตว์น้ำและสัตว์บก พี่เลี้ยงพบว่าชาวบ้านมีความรู้หรือมีภูมิปัญญาในเรื่องของการอยู่ร่วมกับสัตว์ป่าในแต่ละชนิด รวมทั้งสิ่งที่ค้นพบคือเรื่องของความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าในพื้นที่บ้านแม่กองซ้าย ซึ่งเป็นข้อมูลยืนยันอันหนึ่งว่าชาวบ้านอยู่กับป่าแล้วไม่ได้ทำลายป่า และป่ามีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็มีการใช้ประโยชน์จากป่าด้วยอย่างยั่งยืน ดังข้อมูลที่พบในงานวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชน (มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ, 2544) ในสี่เรื่องดังต่อไปนี้

2.6.1. ป่าชุมชนบ้านแม่กองซ้าย

ความคิดริเริ่มในการตั้งป่าชุมชนอย่างเป็นทางการเกิดจากสถานการณ์ความกดดันจากนโยบายการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ของรัฐ ถึงแม้ว่าแต่เดิมชาวบ้านก็มีการจัดการโดยใช้กฎระเบียบประเพณีอยู่แล้ว แต่เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านจำเป็นต้องร่างกฎเกณฑ์ที่เป็นรูปธรรมขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อใช้กับคนภายนอก และส่วนหนึ่งก็เพื่อให้คนภายนอกเกิดความไว้วางใจในตัวชาวบ้านด้วย

ประกอบกับชาวบ้านเองก็ตระหนักถึงสถานการณ์ของทรัพยากรที่นับวันจะลดน้อยลงเรื่อยๆ โดยเฉพาะเรื่องของป่าไม้และสัตว์ป่าซึ่งสาเหตุส่วนใหญ่มาจากคนภายนอกที่อยู่นอกกฎระเบียบและความเชื่อของชุมชน เช่น คนเมืองและคนหมู่บ้านอื่น

การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านในปัจจุบัน ถูกแบ่งแยกการใช้ประโยชน์ไว้อย่างชัดเจน ขอบเขตของพื้นที่ป่าชุมชนทั้งหมดจะถูกกำหนดจากสันคอยที่กั้นระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง และประเมินจากศักยภาพในการดูแลรักษาได้อย่างทั่วถึงของชาวบ้าน ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวล้วนแต่เป็นพื้นที่เดิมที่ชาวบ้านเคยดูแลรักษามาตั้งแต่อดีตทั้งสิ้น การจำแนกการใช้ประโยชน์ภายในนั้นจะถูกแบ่งออกเป็นดังนี้คือ

1. เขตป่าชุมชนอนุรักษ์ มีพื้นที่ 6,125 ไร่ ได้แก่ พื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ พื้นที่ป่าตามความเชื่อ และป่าพิธีกรรมของชุมชน ซึ่งพื้นที่ป่าตามความเชื่อและป่าพิธีกรรมของชุมชนนี้สืบต่อมาจากการนับถือผีที่มีผู้ชายซึ่งเป็นหมอผีเป็นผู้ตัดสินใจเลือกพื้นที่ที่ตนเองจะต้องไปทำพิธีกรรมต่างๆ

2. ป่าชุมชนใช้สอย มีพื้นที่ 4,020 ไร่ ได้แก่ พื้นที่ป่ารอบหมู่บ้านและป่าใกล้ที่ทำกิน ส่วนใหญ่จะได้แก่ ป่าไผ่ ป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรังซึ่งมีทรัพยากรที่ชาวบ้านได้ใช้สอยอยู่เป็นประจำ เช่น ไม้ฟืน พืชผักอาหาร ไม้ใช้สอย และยาสมุนไพร ฯลฯ โดยผู้หญิงมักจะไปเก็บกิ่งหรือต้นไม้แห้งที่ล้มลงมาเองแล้วตัดเป็นท่อนใส่ตะกร้านำไปเป็นฟืน ส่วนผู้ชายจะหาไม้ท่อนใหญ่แล้วแบกหรือขนใส่รถจักรยานยนต์กลับบ้าน พืชผักอาหารที่ขึ้นเองตามริมห้วยและที่ปลูกไว้ตามสวนปลายนา โดยส่วนมากผู้หญิงจะเป็นคนปลูกและไปเก็บมาทำอาหารเลี้ยงคนในครอบครัว สำหรับไม้ใช้สอยจำพวก ไม้ไผ่ ไม้สน ไม้เต็ง ฯลฯ ซึ่งนำมาใช้ประโยชน์ในการสร้างบ้าน คอกสัตว์เลี้ยง ทำรั้ว ทำฝายกั้นน้ำ สะพาน ฯลฯ ส่วนใหญ่แล้วเป็นหน้าที่ของผู้ชาย สำหรับการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรจะขึ้นอยู่กับความจำเป็นของแต่ละบุคคล

3. พื้นที่ทำกินตามการใช้ประโยชน์จริง มีพื้นที่ 358 ไร่ 2 งาน คือพื้นที่นา สวน และไร่มุมเวียน

พี่น้องบ้านแม่คองซ้ายจะให้ความสำคัญกับพื้นที่ทุกส่วนเท่ากันไม่ว่าจะเป็นพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่ใช้สอย และพื้นที่ทำกิน เพราะพื้นที่ทุกส่วนล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน จะขาดพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งไม่ได้ เนื่องจากว่าพื้นที่แต่ละแบบนี้ให้คุณค่าที่ต่างกัน

2.6.2. การใช้ประโยชน์ รักษาและฟื้นฟูขยายพันธุ์สัตว์น้ำ

การจับปลาของพี่น้องบ้านแม่กองซ้ายไม่ก่อให้เกิดผลทางลบ ซึ่งมาจากเงื่อนไขสำคัญสองประการคือ การใช้อุปกรณ์การจับปลาที่ไม่ทำลายพันธุ์ปลาและการกำหนดปริมาณการจับในแต่ละครั้ง ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. อุปกรณ์การจับปลา ได้แก่ ที่ช้อนปลา แห เบ็ดตกปลา ทั้งนี้วิธีการที่ชาวบ้านนิยมมาก ได้แก่ การใช้สวิงและแห โดยที่คนที่นี้จะไม่มีกระเบ็ดปลา เบื่อปลาและชื้อดปลาโดยเด็ดขาดแม้ว่าจะรู้ว่าในป่ามีต้นไม้ที่ใช้เบื่อปลาได้โดยไม่ต้องใช้สารเคมีก็ตาม นอกจากนี้แล้ว อุปกรณ์อื่นๆ เช่น เบ็ดตกปลาก็จะมีคนชำนาญในการใช้เพียงไม่กี่คน โดยคนที่ชำนาญในการใช้เบ็ดตกปลามากที่สุดในชุมชนคือ พระตีบุญ นอกนั้นส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะใช้แหกับสวิงเป็นอุปกรณ์หลัก ชนิดและขนาดของปลาขึ้นอยู่กับอุปกรณ์ในการจับ แหเล็กกับสวิงจะจับปลาขนาดหัวแม่มือถึงสองนิ้ว ซึ่งส่วนใหญ่จะได้แก่ ปลาหมอ ปลาเกะ หิน ปลาขาว ฯลฯ ส่วนแหใหญ่ที่ผู้ชายถนัดและนิยมใช้จะจับปลาที่มีขนาดตั้งแต่สองนิ้วถึงฝ่ามือซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ปลาบุง

2. ปริมาณการจับในแต่ละครั้ง จะนำไปเพื่อสนองปากท้องคนในครอบครัวเท่านั้น หากเป็นปลาขนาดเล็ก เช่น ปลาหมอก็จะจับประมาณ 20-30 ตัวต่อครั้ง หากเป็นปลาขนาดใหญ่ เช่น ปลาบุง จะจับเพียงสองถึงสามตัวก็เพียงพอ

การรักษาและปกป้องจะแทรกอยู่ภายในวิถีชีวิตของชาวบ้านซึ่งดำเนินไปอย่างปกติและปฏิบัติไปตามความเคยชิน เช่น การไม่จับลูกปลามากิน การปล่อยให้ลูกปลาในนาเจริญเติบโตว่ายกลับลงลำห้วย และชาวบ้านยังมีการระวังคอยดูแลไม่ให้คนภายนอกเข้ามากระทำการใดๆ ที่จะก่อให้เกิดผลเสียหายกับลำห้วยและสัตว์น้ำซึ่งก่อให้เกิดผลในทางบวกคือว่า ทำให้ปริมาณของปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ยังคงมีอยู่อย่างสมดุลย์กับชุมชนมาตลอด

ด้านการฟื้นฟูและขยายพันธุ์สัตว์น้ำ ปัจจุบันพี่น้องบ้านแม่กองซ้ายได้ร่วมกันกำหนดเขตรักษาพันธุ์ปลาขึ้นในบริเวณลำห้วยแม่กองเป็นระยะทางสองกิโลเมตร บริเวณดังกล่าวเป็นช่วงที่มีร่องน้ำลึกและมีวังปลาอยู่เกือบ 10 จุด การรักษาทำให้บริเวณนี้เป็นแหล่งเพาะและขยายพันธุ์ปลาที่ดีและช่วยเพิ่มปริมาณปลาให้กับลำห้วยได้มาก

2.6.3. พืชสมุนไพร

ด้วยเหตุที่หมู่บ้านตั้งอยู่ใจกลางผืนป่า ห่างจากเมืองและชุมชนอื่นๆ พี่น้องบ้านแม่กองซ้ายจึงต้องพึ่งพาตนเองโดยใช้ยาสมุนไพรจากป่าอยู่มาก พืชสมุนไพรที่มีความจำเป็นและชาวบ้านใช้บ่อยที่สุดได้แก่ ยาหลวงซึ่งพบกระจายอยู่ทั่วไปในป่า สรรพคุณใช้แก้ไข้ ตัวร้อน มีทั้งยาหลวงสำหรับเด็ก

และยาหลวงสำหรับผู้ใหญ่ นอกจากนี้แล้วที่นี่ยังมีพืชสมุนไพรเฉพาะถิ่นที่หายากในพื้นที่อื่นด้วย นั่นคือปิดปิวแดงเป่าเลือดซึ่งเป็นยาที่มีสรรพคุณในการแก้ไข้ใน ขับเลือดเสีย และเป็นยาฟอกเลือดซึ่งพบอยู่ไม่กี่จุดเท่านั้น ชาวบ้านที่นี่ยานิยมปลูกพืชสมุนไพรสำหรับเด็กและยาแก้ปวดท้องไว้ใกล้บ้าน เพื่อป้องกันกรณีการเจ็บป่วยฉุกเฉินในช่วงกลางคืนด้วย

นอกจากยาสำหรับเด็กและยาแก้ปวดท้องแล้ว ในอดีตพี่น้องบ้านแม่คองซ้ายไม่นิยมปลูกยาสมุนไพรไว้ใกล้บริเวณบ้าน เนื่องจากชุมชนอยู่ติดป่าและยามีอยู่ทั่วไป สามารถเดินออกไปเก็บหาได้โดยไม่เสียเวลา แต่ในปัจจุบันสถานการณ์การรุกร้าจากภายนอกมีมากขึ้น ยางบางชนิดเริ่มหายากและใกล้สูญพันธุ์เนื่องจากมีกลุ่มคนภายนอกเข้ามาขโมยพืชสมุนไพรออกไปขายที่ตลาดบ้านด้า อำเภอเชียงดาว ตามใบสั่งของพ่อค้าแม่ค้าแบบจตุรภาคอิน โคน ดังนั้นชาวบ้านจึงได้มีความคิดทดลองพยายามขยายพันธุ์ โดยการนำพันธุ์พืชสมุนไพร โดยเฉพาะปิดปิวแดงและเป่าเลือดมาทดลองปลูกในบริเวณสวนข้างบ้าน นอกจากนี้ชาวบ้านยังเริ่มมีการสร้างเรือนเพาะชำเพื่อขยายพันธุ์ยาสมุนไพรที่อยู่ในสภาพหายาก โดยลักษณะเด่นของเรือนเพาะชำนี้จะตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าริมน้ำซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนพอสมควร โดยชาวบ้านให้เหตุผลว่าที่ต้องตั้งอยู่ในป่านั้นเนื่องจากว่าสมุนไพรบางชนิดเป็นพืชป่าที่ขึ้นเฉพาะในป่าที่มีอากาศเย็นเท่านั้น

2.6.4. ลักษณะเด่นขององค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

ลักษณะเด่นขององค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของบ้านแม่คองซ้ายมีดังนี้

1. มีการถ่ายทอดภูมิความรู้จากรุ่นสู่รุ่นอย่างต่อเนื่อง โดยถ่ายทอดจากผู้รู้ในชุมชนและพ่อแม่ โดยพ่อจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับการปลูกฝังว่าเป็นความชำนาญของผู้ชาย เช่น การหาของกินจากป่า การจักสาน คาถาอาคมการรักษาโรคเฉพาะโรค การสร้างบ้าน และแม่จะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับการปลูกฝังว่าเป็นความชำนาญของผู้หญิง เช่น การทอและตัดเย็บเสื้อผ้า การรักษาโรคเบื้องต้น การทำคลอด การทำแป้งเหล้า เป็นต้น ดังภาษิตปกากะญอที่ว่า

“แม่ตายเก็บหุแม่ไว้ พ่อตายเก็บลินพ่อไว้” ซึ่งหมายความว่าให้ลูกเชื่อฟังสิ่งที่แม่บอกและจดจำคำสอนของพ่อ

2. มีการพยายามขยายพันธุ์สมุนไพรที่มีน้อยโดยสร้างเรือนเพาะชำในป่าและนำมาทดลองปลูกในสวนใกล้บ้านและสวนปลายนาของแต่ละครอบครัว โดยส่วนใหญ่ผู้หญิงจะเป็นผู้นำมาปลูกและดูแลรักษา

3. ทรัพยากรที่ใช้ประจำจะได้รับการดูแลอย่างดี เช่น ปลา

4. ลักษณะการเก็บหาและการใช้ประโยชน์จากพืช ได้แก่

- ถ้าเป็นหน่อไม้จะเก็บสองถึงสามหน่อในห้าหน่อ ส่วนที่เหลือจะปล่อยให้เป็นอาหารสัตว์และเจริญเติบโตต่อไป

- ถ้าเป็นพืชผัก ยาสมุนไพรที่มีลักษณะเป็นหัวหรือหน่อ หลังจากเก็บแล้วชาวบ้านจะหักหัวหรือหน่อฝังไว้ในดินเหมือนเดิม เพื่อให้แตกหน่อและเจริญเติบโตต่อไป

- ถ้าเป็นสมุนไพรที่เป็นต้นไม้ยืนต้น ชาวบ้านจะถากเอาเฉพาะเปลือกบางส่วนแต่ไม้โคน ส่วนที่ถูกถากก็จะงอกออกมาเสริมได้อีกเหมือนเดิม

- มีการนำพันธุ์ยาสมุนไพรหรือพืชผักที่นิยมกิน หรือจำเป็นต้องใช้อยู่บ่อยจากป่ามาปลูกในสวนและปลูกใกล้บ้าน เพื่อความสะดวกในการเก็บหาและลดภาระในการผลิตของป่าลง

- สมุนไพรบางตัวต้องเก็บตอนเช้ามีดไม่ให้ใครเห็น ถ้าเห็นหรือบอกคนว่าจะไปเก็บยา ชาวบ้านเชื่อว่าถ้านายมารักษาจะไม่ได้ผล

- ถ้ามีคนตายในหมู่บ้านจะหยุดการเก็บของป่าหนึ่งวัน

การใช้ทรัพยากรในลักษณะนี้เป็นการใช้ที่ไม่เข้มข้น และเป็นการเปิดโอกาสให้พืชเหล่านี้ได้ฟื้นตัวและผลิตใหม่ขึ้นมาทดแทนต่อไป

2.7. การทำงานกับผู้หญิงคน.

ปี พ.ศ. 2540 คนทำงานในแวดวงพัฒนาเริ่มให้ความสำคัญและความสนใจกับประเด็นการมีส่วนร่วมของผู้หญิงหรือที่เรียกว่า มิติหญิงชายในงานพัฒนา ช่วงนั้นคณะทำงานส่งเสริมมิติหญิงชายในงานพัฒนาซึ่งทำงานที่กรุงเทพฯ ได้พยายามสร้างกระบวนการเรียนรู้เรื่องมิติหญิงชายในงานพัฒนาร่วมกับนักพัฒนาเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ประเด็นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นเอดส์ กลุ่มชาติพันธุ์ แรงงาน เกษตรทางเลือก ทรัพยากร ฯลฯ หลายครั้ง

ด้านนักพัฒนาเอกชนที่ทำงานเป็นที่เล็งใจให้กับคน. หลังจากได้ร่วมกระบวนการดังกล่าว และมีการประเมินการทำงานที่ผ่านมาซึ่งพบว่าผู้หญิงคน.มีส่วนร่วมในระดับการปฏิบัติการ แต่ยังคงการมีส่วนร่วมในระดับการตัดสินใจ ในปี พ.ศ. 2542 นักพัฒนาเอกชนซึ่งเป็นที่เล็งใจของคน.จึงได้ประสานงานไปยังคณะทำงานส่งเสริมมิติหญิงชายในงานพัฒนาเพื่อจะพัฒนาโครงการเล็กๆ ขึ้นมาโครงการหนึ่งเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของผู้หญิงคน.ให้มากขึ้น ซึ่งโครงการนี้คือโครงการส่งเสริมมิติหญิงชายในการจัดการทรัพยากร สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ภายใต้มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ โดยมีเป้าหมายสองระดับคือ 1. เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และพัฒนากระบวนการทำงานด้านการจัดการทรัพยากรที่มีมิติหญิงชาย และ 2. เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของผู้นำหญิงชายในการจัดการทรัพยากรในระดับชุมชนและระดับเครือข่ายเพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหาในระดับนโยบาย การบรรลุ

เป้าหมายระดับแรกได้กระทำผ่านการทำงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมและพัฒนาคู่มือชุดความรู้การจัดการทรัพยากรที่มีมิติหญิงชาย ส่วนเป้าหมายระดับที่สองทำผ่านกิจกรรมเสริมศักยภาพความเข้มแข็งของผู้นำ โดยเบื้องต้นมีการจัดเวทีผู้หญิงเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ ระดมปัญหาและความต้องการการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรสามครั้ง ครั้งที่หนึ่งจัดที่มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ครั้งที่สองจัดที่บ้านแม่ป่าคิ อำเภอรไรว และครั้งที่สามจัดที่บ้านออนโน-ป่าคิง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้เกิดแผนงานผู้หญิงที่มาจากความต้องการของผู้หญิงอย่างแท้จริง

จากการจัดเวทีดังกล่าวทั้งสามครั้งทำให้นักพัฒนาเอกชนพบข้อเท็จจริงสามประการ คือ ประการแรก ผู้หญิงมีความตื่นตัวต่อปัญหาและต้องการที่จะมีส่วนร่วมมาก่อนแล้วโดยที่นักพัฒนาไม่ต้องการกระตุ้น ประการที่สอง ผู้หญิงรู้ว่ามึข้อจำกัดต่างๆ เช่น ข้อจำกัดของกระบวนการ ข้อจำกัดของตนเอง ข้อจำกัดของโครงสร้างการทำงานที่ผู้หญิงไม่มีตำแหน่งหน้าที่จึงทำให้ไม่มีส่วนร่วม และประการสุดท้าย จากปัญหาที่พบจึงมีข้อเสนอให้เกิดแผนงานที่จัดทำขึ้นสำหรับผู้หญิง โดยเฉพาะเพื่อให้ผู้หญิงมีความมั่นใจและกล้าพูดซักถามภายในกลุ่มผู้หญิงด้วยกันเองก่อนในทำกิจกรรมหลักสำหรับผู้หญิง โดยเฉพาะซึ่งกลุ่มพี่เลี้ยงเรียกว่าเวทีแม่บ้านหรือเวทีผู้หญิง ได้แก่ 1. การฝึกอบรมเรื่องการสื่อสาร การเจรจาต่อรอง 2. การเสริมข้อมูลกฎหมายและนโยบาย 3. การฝึกอ่านและใช้แผนที่โมเดล 4. การเขียนโครงการ และ 5. การบริหารจัดการกองทุน กับเวทีเสริมข้อมูลเชิงนโยบายสำหรับหญิงชาย เช่น การเตรียมกระบวนการรองรับการแก้ไขปัญหาป่าไม้ที่ดิน (สัมภาษณ์ ตรียดา ตรียมรรคา 9 ตุลาคม 2548)

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ปี พ.ศ. 2543 นักพัฒนาเอกชน ชุมชนคนรักป่า มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ มีความคิดที่จะพยายามดึงกลุ่มผู้หญิงให้เข้าร่วมกิจกรรมและรับรู้ข้อมูลสถานการณ์และนโยบายต่างๆ โดยตรงมากขึ้น จึงได้เริ่มกิจกรรมทอผ้าย้อมสีธรรมชาติขึ้นเพื่อเป็นช่องทางเชื่อมความรู้ประเด็นสถานการณ์ไปพร้อมๆ กับพัฒนากองทุนในการรักษาป่าของชุมชน การมีกิจกรรมทอผ้าย้อมสีธรรมชาติทำให้ผู้หญิงได้ออกมาประชุมประจำเดือนพร้อมกับผู้ชายที่สำนักงานคคน. อำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ และได้ร่วมรับรู้ข้อมูลสถานการณ์ด้วยตนเอง และสามารถนำไปสื่อสารกับผู้หญิงคนอื่นๆ ในหมู่บ้านได้

หลังจากการจัดกิจกรรมหนุนเสริมการมีส่วนร่วมของผู้หญิงเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือในการจัดการทรัพยากรหยุดไปในปี พ.ศ. 2544 นักพัฒนาเอกชนพบว่าผู้นำผู้หญิงสามารถที่จะเข้ามาในเวทีร่วมกับผู้ชายได้ มีความกล้าและเชื่อมั่นที่จะพูดมากขึ้นแต่ก็ยังไม่เต็มที่ มีการเสนอให้ผู้หญิงเข้าร่วมเป็นกรรมการเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ ทั้งนี้ภาพของกลุ่มผู้หญิงหรือกลุ่มแม่บ้าน

ได้สลายเข้าร่วมกับกระบวนการทั่วไปในการปฏิบัติการในกลุ่มของคน. ในระยะต่อมา ผู้นำผู้หญิง บางส่วนมีประสบการณ์มากขึ้น สามารถที่จะเข้ามาในเวทีร่วมกับผู้ชายได้ กล่าวที่จะพูด เชื่อมั่นที่จะพูด มากขึ้น มีความพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในระดับชุมชน แต่ในระดับนโยบายยังต้องการคนที่จะมา ช่วยสร้างกระบวนการให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมมากขึ้นและคลี่คลายข้อจำกัดของผู้หญิง

2.8. โครงการเรียนรู้ป่าจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

ประมาณปี พ.ศ. 2542 นักพัฒนาเอกชนที่เป็นพี่เลี้ยงของคน.และที่ทำงานด้านทรัพยากร ภาคเหนือมีความคิดร่วมกันที่จะสร้างความเข้าใจเรื่องคนและการจัดการทรัพยากร โดยใช้พื้นที่จริงเป็น แหล่งเรียนรู้ มีการพูดคุยและทบทวนลักษณะของศูนย์ศึกษาธรรมชาติที่มีอยู่พบว่ารูปแบบของศูนย์ ศึกษาธรรมชาติในระยะที่ผ่านมา (มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ) มีสองรูปแบบคือ

รูปแบบแรกที่เป็นของกรมป่าไม้จะเน้นเฉพาะเรื่องของธรรมชาติและระบบนิเวศน์วิทยาโดย มองว่าคนเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำลายธรรมชาติ เช่น ที่อ่างกาหลวง อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์

รูปแบบที่สอง เป็นรูปแบบ “สิ่งแวดล้อมศึกษา” ซึ่งมีกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ศูนย์ ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนภาคพื้นเอเชียแปซิฟิก (RECOFT) ชาวบ้านและนักพัฒนาเอกชนภาคอีสาน ทำรูปแบบดังกล่าวขึ้นเพื่อเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเองผ่านหลักสูตรของ โรงเรียน โดยเรียนทั้งในห้องเรียนและสถานที่จริง ซึ่งโดยรวมถือว่าดีแต่กลุ่มเป้าหมายยังแคบและจำกัด เฉพาะเกินไป

จากการทบทวนทั้งสองรูปแบบดังกล่าว กลุ่มคนทำงานจึงคิดค้นศูนย์ศึกษาธรรมชาติในอีก รูปแบบที่ต่างออกไปเพื่อแสดงให้เห็นว่าคนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ เพราะนอกจากคนที่อยู่กับป่าจะใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติแล้ว คนยังเป็นผู้จัดการ ปกป้อง และดูแลรักษาด้วย

โครงการเรียนรู้ป่าจากภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเริ่มขึ้นมาประมาณปี พ.ศ. 2543 ด้วยความ ร่วมมือกันระหว่างนักพัฒนาเอกชน ชาวบ้านกลุ่มเป้าหมาย และแนวร่วมพันธมิตร ทั้งนี้บ้านแม่คองซ้าย ก็เป็นพื้นที่หนึ่งในพื้นที่เป้าหมาย 9 พื้นที่ โครงการนี้ต้องการยกระดับองค์ความรู้การจัดการทรัพยากร ของชาวบ้าน เพื่อให้เป็นพื้นที่ศึกษา สื่อสาร และเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคม และเพื่อสร้างความ เข้าใจกับสังคมและสาธารณะในเรื่องชุมชนกับการจัดการทรัพยากร

ช่วงแรกมีการเตรียมความพร้อมในระดับชุมชน โดยใช้กระบวนการฝึกอบรมเพื่อเสริม ศักยภาพชาวบ้าน ทบทวนแผนการจัดการทรัพยากร สร้างความชัดเจนร่วมกัน การจัดเส้นทางโดยเน้น ความหลากหลายของพื้นที่ รวมถึงสื่อต่างๆ และข้อมูลของชุมชน นักสื่อความหมาย (ชาวบ้าน) ในแต่ ละเรื่องเช่น สมุนไพร สัตว์ป่า ระบบนิเวศน์และธรรมชาติ เป็นต้น จนกระทั่งได้หลักสูตรเพื่อการเรียนรู้

สามหลักสูตร ได้แก่ การจัดการป่า การจัดการน้ำ และการทำมาหากิน โดยถ่ายทอดผ่านห้าเส้นทางเดินป่าซึ่งประกอบด้วย ป่าและสมุนไพรรักษาโรค ป่าและสัตว์ป่า น้ำและสัตว์น้ำ นก และไร่หมุนเวียน

จากนั้นมีการเตรียมกลุ่มเป้าหมายที่จะลงสู่ชุมชนซึ่งกลุ่มคนที่ลงไปนั้นต้องมีการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายเฉพาะและมีการถ่วงดุลในระดับหนึ่ง

หลังจากปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมาชุมชนคนรักป่าได้ประสานงานกับกลุ่มคนหลากหลายต่างถิ่นที่อยู่ให้เดินทางเข้ามาสัมผัสเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้านที่นี่ ให้ได้ร่วมรับรู้ความเป็นมาของชุมชน การจัดการป่า การดูแลรักษาธรรมชาติ วัฒนธรรมปกาเกะญอ และรู้จักเพื่อนใหม่ที่ใช้ชีวิตอยู่กับป่ามาเป็นเวลานาน จากวันนั้นจนวันนี้ นอกจากโครงการเรียนรู้ป่าจะทำให้ชาวบ้านในพื้นที่มีส่วนร่วมต่อการเคลื่อนไหวต่อสู้ในลักษณะหนึ่งแล้ว ยังเป็นส่วนหนึ่งที่จะกระตุ้นให้เยาวชนในหมู่บ้านเห็นคุณค่าวิถีชีวิตคนรุ่นพ่อแม่ และสิ่งที่ตามมาคือชุมชนบ้านแม่กองซ้ายได้เป็นที่รู้จักกับสาธารณะมากขึ้นในฐานะตัวแทนของชุมชนที่อยู่ในเขตป่า

2.9. ธรรมชาติยาตราเพื่อป่าชุมชนของคนทั้งประเทศ

ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับประชาชนที่ได้รับการยอมรับจากสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2544 นั้นเป็นร่างที่มีแนวทางการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของทุกภาคส่วนทั้งประชาชน รัฐและเอกชน กล่าวคือชุมชนที่อยู่กับป่ามาก่อนสามารถดูแลรักษาป่าร่วมกันอย่างยั่งยืนได้ โดยไม่จำเป็นต้องอพยพชุมชนที่อยู่ในเขตป่ามาก่อนการประกาศเป็นเขตอนุรักษ์ออกจากพื้นที่ หากสามารถพิสูจน์ได้ว่าอยู่ตั้งชุมชนในป่านั้นมาไม่น้อยกว่าห้าปีและมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นว่ามีการจัดการดูแลรักษาป่า แต่เมื่อส่งให้วุฒิสภาพิจารณาตามขั้นตอนแล้วก็ส่งกลับมายังสภาผู้แทนราษฎรอีกครั้งว่าไม่อนุญาตให้มีการจัดตั้งป่าชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ แม้ว่าชุมชนจะพิสูจน์แล้วว่าอยู่ในพื้นที่นั้นมาก่อนและมีการจัดการดูแลรักษาทรัพยากรเป็นอย่างดี เมื่อมีความเห็นไม่ตรงกันทั้งสองสภาดังกล่าว จึงมีการกำหนดกรรมาธิการร่วมสองสภาเพื่อพิจารณาเรื่องนี้ร่วมกัน และผลการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ 22 กันยายน 2548 คณะกรรมาธิการร่วมสองสภาได้เพิ่มเติม “เขตป่าอนุรักษ์พิเศษ” ซึ่งจะไม่อนุญาตให้มีการจัดตั้งป่าชุมชน ส่งผลให้ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าจำนวนมากจะต้องถูกอพยพ การเดินธรรมชาติยาตราเพื่อป่าชุมชนของคนทั้งประเทศจากเชียงใหม่ถึงรัฐสภา ตั้งแต่วันที่ 7 พฤศจิกายน – 15 ธันวาคม 2548 จึงเกิดขึ้นเพื่อแสดงออกในทางการเมืองนอกระบบรัฐสภาของชาวบ้านหญิงชายที่ต้องการยืนยันร่างฯ เดิมและบอกเล่าต่อสาธารณะตามวิธีการสันติในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรและอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรอย่างเกื้อกูลกันต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แม้ว่ากติกาหรือกฎหมายจะไม่เอื้ออำนวยให้ก็ตาม (เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ, 2548)

2.10. โฉนดชุมชนคือหนึ่งทางเลือก

ช่วงปี พ.ศ. 2546 รัฐบาลเริ่มให้ความสนใจกับการแก้ไขปัญหาความยากจนมากขึ้น โดยได้ประกาศให้การแก้ไขปัญหาความยากจนเป็นวาระแห่งชาติ และมีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 271/2546 และที่ 272/2546 ลงวันที่ 19 พฤศจิกายน 2546 เพื่อทำความเข้าใจและวางแผนทางยุทธศาสตร์ และจัดตั้งศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ (ศตจ.) ตลอดจนมีการจัดตั้งศูนย์อำนวยการปฏิบัติการ ศูนย์ปฏิบัติการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนระดับต่างๆ ขึ้นมาจำนวนมาก (สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ, 2548)

พี่น้องชาวบ้านคน. ได้ไปขึ้นทะเบียนคนจนในกรณีปัญหาที่ดินทำกินเช่นเดียวกับชาวบ้านที่มีปัญหาอื่นๆ ทั่วประเทศ แต่ภายหลังพบว่า การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของศตจ. ได้นำมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 30 มิถุนายน 2541 มาเป็นหลักการในการแก้ไขปัญหา นั่นคือจะไม่นำที่ดินที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ต่างๆ มาแก้ปัญหาให้กับชาวบ้าน ส่วนชาวบ้านที่อยู่พื้นที่ที่ไม่อยู่ในเขตป่าที่ไม่มีที่ทำกินหรือมีแต่ไม่เพียงพอ ก็ได้ไปขึ้นทะเบียนคนจนเช่นกัน แต่รัฐบาลไม่สามารถแก้ปัญหาให้ได้เพราะไม่มีพื้นที่ที่จะจัดให้ จึงมีการไปขอที่ราชพัสดุให้ชาวบ้านเช่า ซึ่งก็เช่าได้เพียงสามปี ทั้งยังห้ามไม่ให้มีการปลูกไม้ยืนต้นใดๆ จากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.) ซึ่งมีคน. และเครือข่ายป่าชุมชนเป็นสมาชิกอยู่ด้วย จึงไปเจรจากับรัฐบาลและเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาความยากจนเฉพาะเรื่องที่ดิน โดยมีหลักการ ดังนี้ (เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ, 2550)

1. ให้ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินหรือมีที่ดินในเขตป่า เป็นตัวหลักในการแก้ไขปัญหาโดยมีหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องมาร่วมรับรู้

2. ให้รัฐบาลยอมรับแนวทางที่เรียกว่า โฉนดชุมชน ซึ่งหมายความว่าชุมชนหรือชาวบ้านเป็นคนจัดการที่ดินเอง รัฐต้องยอมรับที่ดินที่ชาวบ้านถือครองเป็นหลักและยอมรับสิทธิชุมชน เนื่องจากที่ผ่านมารัฐบาลไม่สามารถออกโฉนดให้ชาวบ้านได้ โดยอันดับแรก ให้มีการดำเนินการที่เรียกว่าปักหมุดแล้วจับจีพีเอสเบื้องต้น มีการใช้ตราขององค์กรชาวบ้านที่ยอมรับร่วมกัน เช่น พื้นที่ในอำเภอจอมทองใช้ตราลุ่มน้ำแม่เตี้ยแม่ตะ และพื้นที่อำเภอเชิงควาใช้ตรา ศตจ.ปชช. และอันดับที่สอง มีการระบุเลขกำกับหลักหมุด เพื่อให้รู้ขอบเขตที่ทำกินของชาวบ้าน

สำหรับพี่น้องคน. ที่อยู่อาศัยบนพื้นที่สูงในเขตป่า ที่ดินซึ่งหมายถึงที่ป่านั้นเป็นทั้งที่ทำกิน แหล่งอาหาร ที่เลี้ยงสัตว์ ที่อยู่อาศัย ที่พักผ่อนและสถานที่สะสมความรู้ภูมิปัญญา รวมถึงเป็นพื้นที่ที่รวมเครือญาติสายสัมพันธ์ และดำรงวัฒนธรรมของตนเองไว้ หากแม้วันใดพื้นที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ที่ตนเองเคยมีมีชีวิตอยู่แล้ว การต้องเผชิญปัญหาที่มากกว่าการประเมินไว้ ไม่ใช่เพียงมีชีวิตที่ยากลำบาก

ขึ้น แต่ยังคงหมายถึงการสูญเสียเครือข่ายความสัมพันธ์และตัวตนของการเป็นปกากะญอไปเลยทีเดียว โฉนดชุมชนจึงเป็นการต่อสู้ภายในพื้นที่ พร้อมกับเป็นจุดเริ่มในการจัดการปัญหาที่ดินภายในชุมชนในระยะต่อไปเพื่อไม่ให้ที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญหลุดมือไปสู่คนภายนอก

2.11. วิทยาภคภาษากะเหรี่ยง

นับย้อนหลังไปปี พ.ศ. 2507 วิทยาภคภาษาชนเผ่าเกิดขึ้นในยุคที่สภาพทางการเมืองของประเทศไทยและของภูมิภาคเต็มไปด้วยการแย่งชิงพื้นที่ของลัทธิเสรีนิยมและสังคมนิยม กิจการวิทยุสมัยนั้นเป็นเครื่องมือของการสร้างความมั่นคงของชาติ ประกอบกับในสังคมไทยยังไม่มีความรู้ความเข้าใจต่อ “ชาวเขา” อย่างเพียงพอ ทั้งพื้นที่ภูเขาซึ่งเป็นพื้นที่ที่รัฐเข้าไม่ถึง “ชาวเขา” ในทัศนะของรัฐจึงเป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการฝักใฝ่ในลัทธิคอมมิวนิสต์ (ปนัดดา บุญสาระน้อย, 2543)

ปัจจุบันวิทยาภคภาษาชนเผ่ายังมีการดำเนินการอยู่ภายในสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดเชียงใหม่ จากยุคแรกที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาเป็นผู้สนับสนุนเครื่องส่งที่มีกำลังแรงถึง 100 กิโลวัตต์ พร้อมทั้งอุปกรณ์และการติดตั้งให้เสร็จ ส่วนรัฐบาลไทยออกงบประมาณค่าก่อสร้างสถานีกับอัตราค่าจ้างเจ้าหน้าที่ผู้มาปฏิบัติงาน แต่หลังจากสถานการณ์การเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป รัฐบาลสหรัฐอเมริกาหยุดการสนับสนุนนี้ พร้อมๆ กับที่รัฐบาลไทยมีความคิดว่ากลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงสามารถพูดและฟังภาษาไทยได้แล้ว จึงใช้เครื่องส่งที่มีกำลังน้อยลงเหลือเพียง 50 กิโลวัตต์ซึ่งทำให้พื้นที่ที่สามารถกระจายเสียงไปถึงลดน้อยลงไปมาก กับมีความคิดที่จะยุบรายการภคภาษาชนเผ่าอยู่เป็นระยะๆ แต่ได้รับการคัดค้านจากกลุ่มผู้จัดรายการภคภาษาชนเผ่าและผู้ฟังบางส่วนที่ไม่เห็นด้วย จึงยังให้มีการจัดรายการอยู่ภายใต้ความหวั่นไหวของนักจัดรายการ

มานะ กาญจนปกรณ์ หรือที่พี่น้องปกากะญอทั้งหลายที่รับฟังคลื่น AM 1476 KHz จากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดเชียงใหม่ จะเรียกขานกันในนาม พระตีบิหนะ เขาเป็นนักจัดรายการวิทยาภคภาษากะเหรี่ยง (สะกอ) ที่อยู่คู่กับรายการนี้มาตั้งแต่เริ่มออกอากาศช่วงแรกๆ จากการชักชวนของพระตีโปะโละซึ่งเป็นรุ่นพี่ในโรงเรียนแถบจังหวัดแม่ฮ่องสอนและเป็นคนแรกที่มาจัดรายการวิทยาภคภาษากะเหรี่ยง แต่ปัจจุบันพระตีโปะโละไม่ได้จัดรายการแล้ว นอกจากนี้ยังมีนักจัดรายการที่เป็นผู้หญิงชื่อว่าระวีวรรณซึ่งจะจัดรายการช่วงเช้า

ทุกวันนี้พระตีบิหนะนอกจากจะจัดรายการทุกวันแล้ว บางโอกาสยังต้องเป็นล่ามให้กับคนกะเหรี่ยงที่กำลังมีการพิจารณาคดีในศาล สำหรับพี่น้องคน. พระตีบิหนะเป็นคนหนึ่งที่มีส่วนในการต่อสู้เคลื่อนไหวกับพี่น้องคน. ที่ช่วยกระจายข่าวสารทางนโยบายและกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นการเปิดพื้นที่ให้คนทำงานคน. ไปออกอากาศบอกเล่าสถานการณ์ของการทำงาน การอธิบายเรื่อง

พระราชบัญญัติป่าชุมชน พระดำรินี้ยังเป็นคนเน้นย้ำการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติผ่านรายการ และสิ่งสำคัญคือการประกาศข่าวการประชุมและการรวมตัวของพี่น้องคน.ในวาระต่างๆ นับตั้งแต่ คคน.ก่อตั้งในปี พ.ศ. 2537 จนถึงปัจจุบัน

มานะ กาญจนปกรณ์ ชายวัยกลางคนชาวกะเหรี่ยงผู้นี้ยังมีความคิดต่อกระแสการยุติการ ออกอากาศภาคภาษาชนเผ่าที่มีมาเป็นระยะๆ ว่า

“แม้ว่าพี่น้องชนเผ่าต่างๆ จะพูดและฟังภาษาไทยได้แล้ว แต่พี่น้องเหล่านั้นก็ยังคงต้องการฟัง ภาษาของตนเอง เพราะเป็นความสุขและความภูมิใจ ไม่ควรอย่างยิ่งที่จะยกเลิกรายการวิทยุภาคภาษาชน เผ่านี้ออกไป ”

ทั้งนี้ แม่กุงชี พี่น้องหญิงชาวบ้านแม่คงซ้ายและพี่น้องปกากะญอ รวมถึงพี่น้องกลุ่มชาติ พันธุ์อื่นๆ ยังคงต้องการรับฟังและใช้บริการประกาศข่าวแก่ญาติพี่น้องผ่านทางวิทยุภาคภาษาชนเผ่านี้

2.12. วันนี้นำและก้าวต่อไปของคน.

10 กว่าปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่กลุ่มชาวบ้านเกษตรกรภาคเหนือที่ประสบปัญหาหาค่าพืชผล ตกต่ำ หนี้สิน และปัญหาจากการที่กรมป่าไม้ประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่ทำกิน ที่อยู่อาศัยและที่ป่า ชุมชน อันประกอบด้วยทั้งกลุ่มคนพื้นเมือง กะเหรี่ยง ลานู และม้ง รวมตัวกันแก้ไขปัญหาและต่อสู้ เคลื่อนไหวในปี พ.ศ. 2537 และต่อจากนั้นมาด้วยสภาพปัญหาและแนวทางการแก้ไขที่ต่างระดับกันทำ ให้กลุ่มคนพื้นเมืองที่มีปัญหาหาค่าพืชผลตกต่ำและหนี้สินซึ่งไม่ได้มีปัญหากับที่ดินที่ถูกประกาศ ให้เป็นป่าอนุรักษ์ได้แยกตัวออกไปเคลื่อนไหวเฉพาะกลุ่ม คงเหลือไว้แต่กลุ่มพี่น้องชาวบ้านคน พื้นเมือง กะเหรี่ยง ลานู และม้ง ในนามคคน. ที่ต่อสู้เพื่อให้มีพระราชบัญญัติป่าชุมชนซึ่งเป็นกฎหมายที่ รองรับสิทธิของชุมชนที่จะใช้ ดูแลรักษา และจัดการทรัพยากรในชุมชน

ทว่าสถานการณ์ปัญหาของพี่น้องคนพื้นเมืองไม่มีปัญหากับที่ดินที่เป็นที่อยู่อาศัย เพียงแต่เรียกร้องให้มีพระราชบัญญัติป่าชุมชน ในขณะที่พี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงทั้งกะเหรี่ยง ลานูและม้ง ที่ถูกประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่นั้นนอกจากจะต้องการพระราชบัญญัติป่าชุมชนที่ยอมรับ สิทธิของคนอยู่กับป่าแล้ว ยังต้องแก้ไขปัญหาคความไม่มั่นคงในที่ดินที่อยู่อาศัยด้วย ดังนั้นกลุ่มคน พื้นเมืองจึงแยกตัวออกไปเคลื่อนไหวในนามเครือข่ายป่าชุมชน สำหรับ คคน.ในปัจจุบันจึง ประกอบด้วยพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ลานูและม้ง ร่วมกันต่อสู้เพื่อแก้ไขปัญหากับตนเอง กำหนดทิศทางวิถีของตนเอง และเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายป่าชุมชน รวมทั้งเป็นเพื่อนต่อสู้กับ เครือข่ายพันธมิตรอื่นๆ ต่อไป คคน.อยู่ในภาวะการณ์ที่การทำงานเครือข่ายระดับลุ่มน้ำหายไป ตั้งแต่มี โครงการนำร่องเพื่อเกษตรกรรมยั่งยืนภูมิภาคเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือเข้ามา ตามมาด้วย

โครงการผู้นำทางวัฒนธรรมและโครงการจัดการป่าโดยภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่นเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก UNDP จนกระทั่งมาถึงโครงการแก้ไขปัญหาคความยากจนของศูนย์ปฏิบัติการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนภาคประชาชน (ศตจ.ปชช.) (หลังจากวันที่ 19 กันยายน 2549 ปัจจุบันคณะกรรมการความมั่นคงแห่งชาติเปลี่ยนชื่อเป็นศูนย์จัดความยากจนและพัฒนาชนบทตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงหรือศจพ.) คงเหลือเพียงการทำงานรวมศูนย์อยู่ที่ถนนกลาง โดยทีมอาสาสมัครของคกน. ซึ่งเป็นตัวแทนจากกลุ่มน้ำต่างๆ

คณะทำงานของคกน. ในปัจจุบันซึ่งส่วนใหญ่เป็นแกนนำชาวบ้านผู้ชายที่มีโอกาสได้เป็นตัวแทนและฝึกฝนการเป็นผู้นำหรือผู้รับใช้มาพร้อมๆ กับอายุของคกน. และพี่เลี้ยงจากมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือและมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจำนวนหนึ่ง (2550) พบว่าการต่อสู้เคลื่อนไหวที่ผ่านมาได้มุ่งเน้นที่ประเด็นทางการเมืองที่เป็นเรื่องนโยบายและกฎหมายต่างๆ จนได้มติดคณะรัฐมนตรีที่เป็นหลักประกันให้กับพี่น้องชาวบ้านในเครือข่าย เช่น มติดคณะรัฐมนตรี 9 เมษายน 2545 แต่ในระดับพื้นที่ซึ่งเป็นฐานหรือตัวตนของคกน. จริงๆ ความรับรู้ ความเข้าใจ และการตื่นตัวต่อปัญหาของชาวบ้านเริ่มไม่เท่ากัน ประกอบกับกระแสทุนนิยมและบริโภคนิยมที่แพร่เข้าสู่ชุมชน ชาวบ้านส่วนหนึ่งมีความจำเป็นทางเศรษฐกิจต้องเป็นไปตามกระแส ทำให้เวลาที่ปะทะหรือกันถึงความเป็นไปของชุมชนไม่ค่อยมี ต่างคนต่างต้องจัดการกับครอบครัวตนเอง ความรับรู้เข้าใจและความเข้มแข็งกลมเกลียวที่เคยมีเมื่อแรกเริ่มต่อสู้ก็ลดน้อยถอยลงไป กลุ่มคนที่มาทำงานส่วนกลางของคกน. จึงมีความคิดที่จะกลับไปทำงานในพื้นที่เพื่อให้ฐานของคกน. จริงๆ นั้นเข้มแข็งดั้งเดิม ขณะเดียวกันหากกลุ่มคนเหล่านี้กลับไปทำงานในชุมชน ตรงส่วนกลางของคกน. ก็จะอ่อนกำลังลงไปเพราะไม่มีกลุ่มคนมาคิดและทำงานร่วมกัน

ดังนั้น คนทำงานส่วนกลางของคกน. จึงได้บทเรียนอย่างหนึ่งว่า การขับเคลื่อนขบวนการของคกน. ไม่อาจจะละเลยความเป็นจริงในเรื่องเศรษฐกิจหรือปากท้องของชาวบ้านได้ ขบวนการทั้งหมดไม่อาจเพิกเฉยต่อนโยบายใหญ่ๆ ระดับนานาชาติ เช่น ข้อตกลงการค้าเสรี ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนโลกอีกต่อไปได้

กลุ่มคนทำงานตรงกลางกับพี่เลี้ยงคกน. จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์ของคกน. ร่วมกันหกเรื่องดังต่อไปนี้

1. การผลักดันนโยบายต่างๆ เช่น พระราชบัญญัติป่าชุมชน โฉนดชุมชน เป็นต้น
2. การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า โดยมีการกันแนวเขตที่ดินของชาวบ้านออกจากเขตป่าอนุรักษ์ที่รัฐประกาศไว้

3. การจัดการศึกษาท้องถิ่นในเรื่องจารีตวัฒนธรรม
4. การสร้างเศรษฐกิจพอเพียง ยั่งยืนและเป็นธรรม เช่น เกษตรกรรมยั่งยืน พันธุ์กรรมพืชพื้นบ้าน กองทุนการปลดหนี้ เป็นต้น
5. การพัฒนาองค์กร เครือข่าย ผู้นำรุ่นใหม่ และผู้หญิง
6. การพัฒนาฐานข้อมูลชุมชนลุ่มน้ำ เช่น ข้อมูลผู้นำ ข้อมูลสมาชิก สถานการณ์ปัญหาต่างๆ เป็นต้น

นับจากวันนี้ ก้าวต่อไปของคน. ในด้านการบริหารองค์กร จะต้องให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น สำหรับคนทำงานจะต้องปรับการทำงานให้คำนึงถึงมิติชีวิตจริงในสถานการณ์ปัจจุบันที่กระแสโลกาภิวัตน์เข้ามากระทบอย่างรุนแรง จะต้องมีการหนุนเสริมการผลิตที่ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น กระตุ้นเยาวชนให้ได้เรียนรู้โลกนอกชุมชนพร้อมๆ กับเรียนรู้เรื่องราวของตนเอง รวมถึงเสริมการเรียนรู้ประเด็นปัญหาของพี่น้องกลุ่มอื่นๆ ทั้งหมดนี้ก็เพื่อให้แต่ละคนมองเห็นปัญหาอย่างเชื่อมโยงกันมากที่สุด เพื่อที่จะได้คิดค้นทางออกของตนเองและชุมชนได้